

Simona Preda, *Patrie Română, țară de eroi !*

Editura Curtea Veche, București, 2014, 464 p.

Lucrarea *Patrie Română, țară de eroi !* cuprinde o analiză minuțioasă a ideologiei „omului nou” din România anilor 1948-1989, abordând o viziune complexă asupra realităților trecutului istoric din interiorul propagandei comuniste pentru pionieri și șoimi ai patriei, pornind de la o cercetare atentă a revistelor, manualelor, lecturilor literare și istorice care promovau tendințele noii ideologii.

Pe parcursul lucrării, autoarea prezintă – așa cum afirmă, de altfel, în prefața volumului, și Vladimir Tismăneanu – „modul în care psihologia adeziunii rămâne constantă, dincolo de cotiturile comunismului românesc dinspre stalinismul dezlanțuit al anilor '50, trecând pe lângă târzia autonomie dejistă și culminând cu ritualurile tot mai absurde ale *Epocii de Aur*” (p. 9). De asemenea, lectura acestei lucrări permite celor interesați de studiul istoriei comunismului să identifice politicile și acțiunile de propagandă implementate în scopul plămădirii „omului nou” : simplificarea, omisiunea selectivă, tehnica repetitivă și metoda argumentativă și, nu în ultimul rând, invocarea unor generalități cu valoare necontestată, cum ar fi iubirea de țară și dorința de pace. Preocupări istoriografice similare cercetării pe care a demarat-o autoarea au mai avut Dorin-Liviu Bîțfoi, *Așa s-a născut omul nou – în România anilor '50*, Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarii*, sau Ion Manolescu, Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*. Desigur, acestea sunt doar câteva exemple.

Autoarea ne prezintă în cuvântul-înainte motivul care a determinat-o să scrie această carte, pornind de la faptul că a fost un *copil al comunismului*, iar modul cum se întâmplau lucrurile atunci părea a fi *normalitate pur și simplu*, dar, întorcându-se la prezent, realizează că este necesar „a ne reaminti, evident, simplificând considerabil anumite aspecte, literatura istorică pentru copii și rolul care i-a revenit acesteia în formarea *omului nou*” (p. 16). Sub aspect metodologic, a urmărit o „explorare” a documentelor comunismului românesc, oferindu-ne propria viziune despre formarea *omului nou* și principalii săi piloni propagandistici.

Primul capitol al volumului, „Am cravata mea, sunt pionier !”, abordează din diferite unghiuri conceptul de om nou, începând cu terminologia, „apariția sa în gândirea comunității, ideile propulsive ce au dus la invocarea sa, întregul arsenal ideologic al punerii în scenă, chipurile și portretele (muncitorul stahanovist, proletarul, mama eroină, activistul, ilegalistul, copilul erou, pionierul etc.) sub care s-a înfățișat, ideologia pe care s-a bazat și normele pe care le-a transmis” (p. 18). În perioada comunistă, politizarea vieții s-a făcut de la cea mai fragedă vârstă, înregimentarea în rândul șoimilor patriei și a organizației de pionieri situându-se la baza procesului de formare a omului nou. Conceptul de om nou era susținut de modele și simboluri, iar un motor important era educația patriotică: „A fi purtător al cravatei roșii (simbolul sângelui vărsat de clasa muncitoare și culoarea drapelului comunist) consfințea, înainte de orice, apartenența la sistem [...]. Nimic nu a ilustrat mai bine conținutul conceptului de om nou la nivelul tinerei generații decât principiile și prerogativele acestei organizații create după modelul sovietic” (p. 31). Din punctul nostru de vedere, inocularea conceptului de om nou, prin intermediul propagandei, ar trebui corelată, într-un mod interdisciplinar, cu una dintre cele mai interesante abordări privind apariția în plan psihologic a efectelor și reacțiilor de respingere față de politizarea excesivă a vieții de zi cu zi în perioada comunistă. Am aminti aici studiul lui Mihai Golu, „Dimensiunea psihologică a totalitarismului. Cazul regimului comunist”, publicat în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 2-3/1998, pp. 84-89.

În continuare, autoarea ne ilustrează, printr-o bogată literatură din epocă, maniera în care s-a reușit slujirea conceptului de om nou pornind de la subiecte sau teme ale luptei de clasă și ale revoluției proletare, amintindu-ne de Timur, Zoia Kosmodemianskaia, de ilegalistii Filimon Sârbu, Vasile Roaită și Bela Brainer, până la subiecte cu tematică traco-getă protocronistă. De asemenea, în susținerea noii ideologii, nu au fost uitate personalități istorice ca Burebista, Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihai Viteazul etc. Personajele istorice au fost anexate proiectului comunist, ilustrativă fiind lucrarea lui Dumitru Almaș, *Povestiri istorice*. În fapt, interesul pentru istorie și valorile acesteia a constituit una dintre preocupările constante ale edificării „omului nou”. Prin manipulări ideologice a rezultat o istorie trunchiată care, imediat după instituționalizarea comunismului, a discreditat în mare parte ideea și valorile naționale, contrapunând o masivă promovare a valorilor marxist-leniniste și ale internaționalismului comunist, pentru ca, după o scurtă perioadă de liberalizare, intervalul situat între 1971 și 1989 să amplifice o întreagă mitologie națională, la fel de falsă prin exacerbare.

„În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin, înainte ! ... Istoria, literatura și propaganda între 1948-1964”, cel de-al doilea capitol, ne oferă un tablou al conceptului de „om nou” și maniera în care literatura, discursul istoric și propaganda specifică acestei perioade pătrund în viața școlărilor. Încă din primele rânduri, autoarea își propune să urmărească „idei referitoare la mimetismul sovietic, la

lupta de clasă ca motor al progresului, câteva aspecte de natură istoriografică cu exemplificări și evident unele aspecte referitoare la realismul în literatură, la traduceri din literatura sovietică și la romanul ideologic românesc” (p. 121).

Astfel, sunt analizate mitul ilegalistului, mitul prieteniei româno-ruse, eroii din literatura sovietică etc. Prietenia dintre poporul român și cel sovietic este analizată pornind de la discursul prosovietic ilustrat de programa școlară, în special considerațiile cu privire la teza care sublinia că „lumina vine de la Răsărit”, reactualizată într-un discurs de Mihail Sadoveanu. Recunoștința față de Uniunea Sovietică este amplu ilustrată de numeroase traduceri din literatura sovietică și prezența în manualele de istorie a României a unor texte care proslăveau „marele frate de la Răsărit” (p. 165).

Dintre eroii literaturii sovietice a fost impus modelul pionierului Pavel Morozov, a cărui faptă „eroică” a fost aceea că și-a denunțat propriii părinți în numele ideologiei comuniste, devenind erou național și supranumit *Pionierul 001*. În principiu deci, ideologia sovietică mobiliza ura și se hrănea cu ură, metodă aplicată și de comuniștii români.

Ulterior, mitul eroilor sovietici a inspirat și scriitorii români: „Literatura anilor '50 a inclus și povestiri sau romane care aveau ca personaje principale copii puternic implicați în războiul împotriva Germaniei sau în lupta comunistă” (p. 194). Lucrarea prezintă, pentru această perioadă, câteva exemple concrete care argumentează „că totalitarismul comunist a anihilat complet tradițiile culturale existente” în România, impunându-se astfel tiparele unei viziuni care promova imaginea „omului nou”. Fără a putea nega într-un mod absolut acest lucru, întrucât până la instaurarea comunismului nici un alt regim nu reușise, prin excluderi profesionale, procese politice și cenzură, să anuleze, într-o atât de mare măsură, o întreagă tradiție umanistă, din punctul nostru de vedere, atmosfera culturală din perioada stalinismului nu poate fi redusă la exclusivismul ideologiei comuniste. Penalizată politic sau supraviețuind în precaritate, o parte a fostei elite intelectuale va perpetua valorile estetice și morale ale perioadelor de indiscutabilă efervescentă culturală în care s-a format, contribuind, la rândul ei, la educația unor creatori care vor promova un discurs alternativ celui realist-socialist: Vasile Voiculescu le citea tinerilor Nelli și Dinu Pillat *Sonetele închipuite* de Shakespeare, iar mai târziu piesa lui Marin Sorescu, *Iona*, a fost citită în salonul lui Dinu Pillat.

Următoarea etapă a comunismului, 1964-1971, este încadrată în capitolul al treilea. Se face apel la memorialistică, istorie recentă, la documente și alte lucrări de specialitate. După Declarația din aprilie 1964 se constată o schimbare a discursului propagandistic. Astfel, vechii eroi sovietici sunt înlocuiți de eroii naționali. A fost perioada în care, așa cum ne precizează Simona Preda, „conducerea partidului comunist s-a românizat, iar nou-veniții au fost aplecați mai degrabă către valorile autohtone” (p. 355). Discursul lui Nicolae Ceaușescu este analizat în toate fazele sale marcante, subliniindu-se că, pentru liderul comunist, „eșecul Primăverii

de la Praga a servit la justificarea dogmei unității de nezdrunctat dintre partid, lider și națiune”, iar sloganul „Partidul, Ceaușescu, România!” a fost prezent pretutindeni în acele zile și „s-a propagat ca o incantație magică până la sfârșitul regimului” (p. 223). Astfel, capitolul „Partidul, Ceaușescu, România (1964-1971)” aduce în atenție două teme majore – cea a *patriei primejduite* și cea referitoare la *locurile memoriei*, cu rol exemplificativ atât pentru reliefaarea procesului de reintegrare în cultura română a valorilor naționale, cât și pentru stricta centralizare culturală; ambele tendințe transpar, de exemplu, din Stenograma ședinței de lucru cu conducerea Uniunii Scriitorilor din 6 aprilie 1970.

Pentru prima temă majoră, „mitul patriei primejduite sau al cetății asediate”, reiterat începând cu anul 1968, în diversele sale ipostaze: „insula latină într-o mare slavă”, „luptă pentru neatârnavare și independență națională” sau „salvatori ai civilizației occidentale”, Simona Preda face apel, într-un mod inedit, la investigarea ca surse istorice a poeziilor și prozei patriotice pentru copii. În măsura în care acest mit al cetății asediate a fost în strânsă legătură cu patriotismul național, la sfârșitul acestui demers, autoarea identifică două paliere ale inoculării acestuia – cel al conceptualizării cu rol de utilizare generică a noțiunii de patrie și cel al concretizării ca mijloc de explicare a acestei noțiuni (pp. 240-241). Demn de precizat rămâne faptul că este operată foarte clar distincția între crearea sentimentelor de apartenență și identitate națională, absolut necesare unei comunități, și modul în care comunismul a amplificat, dar mai ales a manipulat aceste sentimente.

Din perspectiva asumării noii perspective de studiere a propagandei, a celei destinate copiilor, autoarea introduce în investigarea conceptuală a acestui fenomen ceea ce filosofia istoriei numește „locuri ale memoriei”. O distincție trebuie totuși făcută din punctul de vedere al valențelor ideologice. În economia ritualurilor „Epcii de Aur”, cu puține excepții, dintre care amintim aniversarea a 65 de ani de la Marea Unire din 1918, locurile memoriei naționale precum Sarmizegetusa, curțile și cetățile domnești (Târgoviște, Suceava, Neamț), Tebea, Mausoleul de la Mărășești, au fost circumscrie incontestabil câștigării adeziunii tinerei generații la valorile patriotismului. Însă în prim-plan vor fi, într-o măsură mult mai mare, locuri ale memoriei ca Doftana și Scornicești, cu rol nemijlocit în legitimarea și consolidarea trecutului glorios al partidului și al secretarului său general.

Ultimul capitol, „Eroul între eroi”, analizează faza finală a comunismului, delimitată cronologic de anii 1971 și 1989. Ilustrarea izolaționismului cultural spre care se îndrepta România începând cu anii '70 este reflectată „în discursul istoric naționalist, festivitățile, clișeele literare, eroii istorici popularizați în exces și, în final, debutul cultului personalității lui Ceaușescu, a cărui statură va eclipsa, până la urmă, toată galeria eroilor naționali” (p. 287). Izolaționismul cultural al regimului ceaușist a însemnat totodată și impunerea oficială a conceptului de proto-cronism, și inocularea unei viziuni eroice și personalizate a istoriei, modelele propuse tinerei generații mergând de la regii daci până la figura dictatorului

comunist Nicolae Ceaușescu, „părintele iubit al tuturor copiilor patriei”. În acest sens, ilustrativă pentru confiscarea istoriei țării ar fi lucrarea pictorului Constantin Piliuță, *Primul Președinte*, reprezentând un Nicolae Ceaușescu purtând eșarfa tricoloră, cu sceptrul de Președinte al RSR în mână, iar pe fundal erau înfățișați Burebista, Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare și Alexandru Ioan Cuza.

Studiile de istorie culturală și lucrările consacrate ideologiei perioadei comuniste, precum cartea Simonei Preda, sunt abia la început. Ca o completare a acestora ar fi interesant de analizat și modul în care componentele mitologiei naționale promovate într-un sens denaturat au continuat să afecteze și să se perpetueze în cultura și mentalitatea colectivă postdecembristă.

Către finalul lucrării sunt prezentate două studii de caz care au în centru revistele *Cravata Roșie* (1953-1967) și *Cutezătorii* (1968-1989). Autoarea volumului a considerat necesară analizarea celor două publicații, deoarece apariția succesivă a acestora acoperă cronologic întreaga perioadă a comunismului și oferă argumente solide de analizare a instrumentării propagandei comuniste. Studiarea publicațiilor amintite este completată, către finalul lucrării, de 20 de imagini fotografice și lucrări plastice care au însoțit textele cu caracter istoric. Autoarea face referiri pe larg la fiecare fotografie în parte, specificând sursa de unde este preluată, revistele dedicate pionierilor, respectiv *Cravata Roșie* și *Cutezătorii*. De asemenea, se menționează că au fost selectate doar acele „imagini cu un profund conținut ideologic” sau care „reflectă anumite teme ale regimului” (p. 388), printre acestea numărându-se cele numite *Compoziție cu Nicolae Ceaușescu între eroii neamului, Pionieri vizitând Muzeul PCR, Pavel Morozov*.

Volumul de față constituie un reușit efort de analiză a istoriei imaginarului și mentalităților regimului comunist. Originalitatea demersului constă în abordarea istoriei comunismului din perspectiva literaturii pentru pionieri și șoimi ai patriei și a principalelor teme și metode, care au contribuit la dezvoltarea și menținerea noii ideologii. Lucrarea, bine documentată, demonstrează sistemul ideologic aflat în spatele manualelor, precum și întreaga propagandă oficială destinată copiilor sau tehnica implementării de către regimul comunist a „omului nou” prin intermediul educației. Consider că putem vorbi despre o lucrare de referință, care ne ajută să înțelegem „că scopul comunismului nu a fost doar să transforme economia, ci, mai presus de orice, a fost vorba de transformarea naturii umane” (p. 10).